SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme April 1990

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar. Losse nummers: *f*. 3,--.

Redactiecommissie: I. den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: drs. V.J. van Gemert, Het Jannink 55, 7471 VC Goor.

Minimum-donatie 1990: *f*. 35,-- (echtpaar *f*. 45,--, stud. *f*. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) *f*. 5,-- per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld.
Prijs (incl. porto) *f*. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richten aan het secretariaat. Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 21, nr. 4 **April 1990**

REDACTIONEEL
BENADERINGSWIJZEN VAN HET BOEDDHISME

Het boeddhisme kan vanuit talloze hoeken worden benaderd. In dit nummer van Saddharma komen er enkele duidelijk naar voren. In het eerste artikel wordt een drietal min of meer automatische Westerse reacties op de Eerste edele waarheid, die van het lijden (dukkha), geanalyseerd. De schrijver laat zien hoe filosofische, psychologische en religieuze vooronderstellingen vanuit onze traditionele cultuur het beeld van het boeddhistische dukkha kleuren.

Deze verkleuring leidt al gauw, zonder dat men het in de gaten heeft, tot fundamenteel gezichtsbedrog. Met een begripsmatige benaderingswijze wordt in het artikel geprobeerd meer helderheid te verschaffen over de basis van de leer van de Boeddha.

Heel anders getint is de benadering die naar voren komt uit het gesprek met Ayya Khema. Deze Westduitse non onderwijst een uitermate praktische vorm van boeddhisme. Haar uitgangspunt is: werkelijk begrip ontstaat door kennis die kan worden opgedaan uit de leergesprekken van de Boeddha, maar vooral door meditatie en het bewust beleven van de alledaagse gebeurtenissen.

Zij heeft gekozen voor een directe benadering die even doet denken aan Zen. De culturele verpakking van het boeddhisme, ontstaan in een volstrekt andere tijd en een andere wereld, wil zij terzijde laten. Zo'n aanpak zal velen in onze tijd aantrekken. Er ontstaat ruimte voor een eigentijdse verwoording van de oude waarheden, waardoor zij voor de meeste geïnteresseerden gemakkelijker verstaanbaar worden. Anderen daarentegen ontlenen een deel van hun inspiratie voor het volgen van het pad van de Boeddha juist aan de eeuwenoude regels en rituelen, die in de Pali-canon zijn neergelegd en in de Theravada-gemeenschap van monniken nog altijd worden gereciteerd en toegepast.

Men kieze de benadering die het meest aanspreekt: er zijn vele manieren om het Achtvoudige pad te volgen.

□

DRIE WESTERSE REACTIES OP DE EERSTE NOBELE WAARHEID

door Eli F. Vroom

Onlangs, in een gespreksgroep, maakte een jonge deelneemster een opmerking die me aan het denken heeft gezet over wat je zou kunnen noemen de receptie van boeddhistische leerstellingen door moderne westerlingen. Ik bezig hier de term *receptie* op de wijze waarop vakfilosofen dat doen, bijvoorbeeld wanneer ze spreken over de receptie van Heidegger bij Sartre. Bedoeld is dan: voor welke elementen van het Heideggeriaanse denken blijkt Sartre ontvankelijk en hoe springt hij er mee om, welke overeenkomsten manifesteren zich, van welke aard zijn de tegenstellingen en welk gewicht wordt daaraan gehecht? Daarbij is natuurlijk ook de mate van aandacht die aan het bestudeerde oeuvre wordt gegeven een punt van belang.

De jonge deelneemster van hierboven trof mij met een prijzende opmerking over de stijl van een boek dat ze onlangs had gelezen, althans de eerste hoofdstukken daarvan. Het betreffende werk, Walpola Rahula's bestseller "What the Buddha taught", roemde ze als 'helder' en ook als 'gemakkelijk'. Beide kwaliteiten bezat het boek in die mate dat ze de afgesproken hoofdstukken (we vormen een leeskring) aan de ontbijttafel had kunnen doornemen, daarmee aángevend welke geringe moeite ze zich had hoeven te getroosten.

Haar *receptie*, zo zou je kunnen zeggen, was op geen enkel probleem gestuit. Toch was het zo dat een der beide hoofdstukken geheel en al gewijd is aan de kwaliteit van het menselijk bestaan die *dukkha* wordt genoemd, dus aan de Eerste Nobele Waarheid, die toch een doctrine is waarvan de portee niet gemakkelijk te vatten is.

Wat is hier aan de hand? Het genoemde boek valt inderdaad te prijzen vanwege zijn helderheid, hetgeen wil zeggen dat zinsbouw, woordkeus, geleding naar hoofd- en bijzaken en presentatie van het geheel een zekere lichtheid (in de betekenis van niet-zwaar) en transparantie verlenen aan de behandelde stof. Daardoor valt ook het lezen 'gemakkelijk'. Tot zover kunnen we geheel akkoord gaan.

Maar het zal ook duidelijk zijn dat helderheid en leesgemak tot een onjuiste opvatting kunnen leiden, nl. dat de behandelde stof simpel is omdat de presentatie ervan in eenvoudige bewoordingen plaatsvindt. Men schrijft dan een eigenschap van de vorm aan de inhoud toe, als gevolg waarvan de receptie allerhande gebreken vertoont.

Een tekst wordt dan 'begrepen' geacht, omdat ze geen onbekende woorden bevat en deze in een vertrouwd grammaticaal verband zijn gerangschikt. Dat is overigens niet niets, al is *receptie* wat anders dan *begrip*. Degene die een tekst begrijpt, *grijpt* hem, d.w.z. *vat* hem zodanig *op* dat hij of zij er wat mee kan *doen*, zoals transporteren (doorvertellen), samenvatten, rearrangeren, enz. Daarnaast is zo iemand in staat deze bepaalde tekst in verband te brengen met andere teksten die binnen eenzelfde conceptueel verband gesitueerd zijn. Het is de wijze waarop veel wetenschappelijk werk, in het bijzonder in de alfa-wetenschappen, wordt verricht, bijvoorbeeld de wijze waarop boeddhologie bedreven kan worden om volledig aanspraak te kunnen maken op het ephiteton 'wetenschappelijk'.

Wanneer mensen zich echter tot boeddhistische teksten wenden omdat ze daartoe aangezet worden door zeer persoonlijke en existentiële behoeften, willen ze iets anders dan begrijpen. We lezen in de hoop dat wijzelf begrepen zullen worden, d.w.z. zelf aangeraakt en ge-grepen, zelf op-gevat en getransporteerd naar een andere sfeer waarin wijzelf samen-gevat en gerearrangeerd zullen worden.

Voor deze andere relatie tussen tekst en lezer is uiteraard een zeker begrip (in de hierboven geschetste zin) onontbeerlijk, maar dit begrip speelt slechts een ondergeschikte rol. Het begrijpen oriënteert ons, maar ons hart is er nog niet bij betrokken.

Na dit onderscheid gemaakt te hebben tussen begrip en receptie, dan nu wat meer over het laatste. Laat ik daarbij echter eerst een voorbehoud maken. Wanneer we over de receptie van Heidegger bij Sartre spreken, hebben we het over een gebeuren waarbij vakfilosoof A een bepaald complex van (verbale) reacties ten beste geeft, waartoe de stimulus afkomstig is van een tijdgenoot en collega-filosoof uit dezelfde Westeuropese cultuurkring. Misschien bezondig ik me wel aan een oneigenlijk gebruik van het woord 'receptie' door de term toe te passen op een zo geheel andere situatie, die in vergelijking met de bovengenoemde, gekenmerkt wordt door een vrijwel ontbreken van dergelijke elementen van overeenkomst.

Weerstanden

Een noodzakelijke voorwaarde voor een goede receptie van visies die vreemd zijn aan het eigen denken, is het vermogen bij zichzelf te onderkennen van welke aard de weerstanden zijn die de receptie in de weg kunnen staan. Gewoonlijk onderschatten we dit element, omdat we in de illusie wensen te verkeren dat we onze

weerstanden kennen. We menen dan dat onze reactie ingegeven is door rationele argumenten, terwijl ze in feite bepaald wordt door factoren waarvan de sturende invloed op de achtergrond ons ontgaat. Die sturing speelt niet alleen een rol bij negatieve reacties als integrale afwijzing, maar ook in allerlei gevallen van *pseudo-aanvaarding*, waarbij gepretendeerd wordt (ook tegenover zichzelf) dat er van een integrale aanvaarding sprake is terwijl in feite het nieuwe ingekapseld wordt in het oude en wel zodanig dat het geen effectieve veranderende invloed meer op ons leven kan uitoefenen.

Laat ik als voorbeeld de *dukkha*-doctrine nemen, die hierboven ter sprake kwam. De westerse reacties daarop zijn overwegend negatief, omdat juist uit dit leerstuk de pessimistische levenskijk van het boeddhisme zou spreken. Deze argumentatie rammelt natuurlijk aan alle kanten, want per slot van rekening offreert dit zogenaamde pessimistische boeddhisme een zeer opwekkend perspectief van emancipatie en bevrijding, van de vernietiging van *dukkha*. Maar dergelijke negatieve reacties vertonen vaak een heel spontaan karakter en maken niet de indruk te steunen op een degelijke studie van de leer van de Boeddha.

In boeddhistische zin redenerend kan men stellen dat de westerse weerstand voortkomt uit de levensdorst die gericht is op de instandhouding en voortzetting van het bestaan (Pali: bhavatanha). Deze heeft in de cultuurhistorische ontwikkeling van het Westen geleid tot een sociaal-psychologisch complex van idealiseringen en taboes met betrekking tot de waardering van dit bestaan, dat ook vandaag de dag ons denken conditioneert. Al zijn de wortels ervan terug te voeren op zekere elementen van de Joods-Griekse oorsprong van onze cultuur, de krachtige effectiviteit ervan tot in onze dagen is daarmee niet verklaard. Hiertoe is veeleer een juist begrip van node van het functionele belang van bepaalde levensopvattingen voor de zelfbemoediging, de automotivatie, zonder welke men de levensstrijd niet of nauwelijks aankan.

Drie reacties

Het is door dit belang dat vele van de reacties zijn ingegeven die tot het standaard-repertoire behoren. Ik geef er hieronder een globaal beeld van in een drietal categorieën. Gezamenlijk kan men ze opvatten als een verwijzing naar de achtergelegen westerse concensus van waaruit de reacties stammen en die er zo'n sterke etnocentrische identiteit aan verleent. Daarom is in deze recepties eerder sprake van een recipiërend *wij* dan van afzonderlijke personen, al kunnen er heel wat individuele verschillen zijn in de tactiek

die men toepast om zich het inzicht van het lijf te houden dat de Eerste Nobele Waarheid aanbiedt.

1. Reacties die eraan voorbijgaan dat de *dukkha*-doctrine geen ontologische uitspraak doet, maar de vaststelling is van de afhankelijkheid van een bepaalde bestaanservaring (*dukkha*) van iets anders, nl. van hechting aan het bestaan. Men doet het voorkomen alsof het boeddhisme op eenzelfde categorie van beweringen steunt als bijvoorbeeld de filosofie van Schopenhauer op ontologische premissen van Wil en Voorstelling. Dergelijke reacties getuigen vaak van kwade trouw en niet slechts van slordig denken. Door aan het boeddhisme een Schopenhaueriaans ontologisch gefundeerd pessimisme toe te dichten, acht men het boeddhisme voldoende 'geplaatst' en zich ontslagen van de wenselijkheid van nadere studie.

(De westerse etikettering 'pessimistisch' dient een duidelijk negatief doel, n.l. te waarschuwen: met het boeddhisme moet je voorzichtig zijn, want het leidt tot kwalijke gevolgen omdat het je de smaak in het leven ontneemt, je somber maakt; ook maakt het je passief, indolent).

2. Reacties die eraan voorbijgaan dat de Dhamma een verlossingsleer is. Nu wordt de leer niet als een metafysica opgevat, maar valt de nadruk op de praxis. Deze wordt echter gezien als een psychotherapeutische discipline die in dienst staat van de ontwikkeling van de persoon naar een toestand van geluk, innerlijke harmonie, levensaanvaarding enz. Daarbij negeert men de moeilijkheid dat de leer al die mooie toestanden slechts reserveert voor personen die opgehouden zijn personen te zijn. De bereidheid tot onthechting van wat mensen gewoonlijk het liefst is, de illusie van een Zelf, moet beschouwd worden als een noodzakelijke voorwaarde tot het maken van enige vordering op het pad der verlossing, maar dit is het nu juist wat *niet* wordt gezocht. Men wenst integendeel de illusie van het Zelf te versterken door het op allerlei wijzen meer tastbaar te maken, o.a. via de aandacht voor allerhande psychische fenomenen van min of meer uitzonderlijke aard die men bij zichzelf meent te bespeuren of hoopt (bijvoorbeeld door meditatie) te bewerkstelligen. De blijde boodschap is eigenlijk dat "all is right with the world", men moet er alleen voor 'openstaan'. *Dukkha* is daarmee gereduceerd tot een aangelegenheid van dezelfde orde als neurosen, fobieën en verwante euvelen, iets waarvoor men zich op een spreekuur bij een deskundige vervoegt.

3. Bij bovengenoemde reacties is er sprake van een receptie die de Dhamma inperkt tot het filosofisch (1) of het psychologisch (2) aspect ervan. Daarnaast is er ook een min of meer exclusieve oriëntatie mogelijk op de religieuze component. Doordat deze

vaak vorm heeft gekregen in aansprekende rituelen, zal de religieuze aantrekking dikwijls vermengd zijn met een esthetische fascinatie voor exotische vormen en gebruiken. Het risico te vervallen tot een lege vormencultus doemt dan al snel op. De rechtvaardiging ervan kan echter een uitdrukking vinden die niet eenvoudig te weerleggen valt. Bijvoorbeeld: "De riten van onze secte moeten niet in magische zin worden geïnterpreteerd als werkzaam uit zichzelf, maar puur instrumenteel, als door onze voorgangers of stichters bedachte hulpmiddelen ter bereiking van onze spirituele doelen. Ze zijn een welkome steun voor mensen die door tekstuele informatie, hoe wijs en diepzinnig ook, niet zo aangesproken worden".

Wat daarvan ook zij, de relevantie voor ons onderwerp is in elk geval, dat een exclusieve religieuze interpretatie een beleving induceert die als het ware werkt als een 'by-pass' van de Eerste Nobele Waarheid. Het schijnt niet meer nodig te zijn er aandacht aan te geven. De hemel schijnt door zo'n lieflijk roze gloed overtogen te worden dat het er niet meer toe doet dat intussen in de alledaagse, aardse werkelijkheid het leven nog steeds door *dukkha* wordt gekenmerkt.

De opsplitsing die ik hierboven heb gemaakt in reacties naar resp. een filosofische, psychologische en religieuze component doet uiteraard weinig of geen recht wedervaren aan het samengesteld karakter van onze recepties. Maar ze kan ons behulpzaam zijn bij het onderzoek naar de vraag in hoeverre het verantwoord is aan één bepaalde factor, te weten de weerstand tegen de *dukkha*-doctrine, toe te schrijven dat de westerse receptie van het boeddhisme overwegend negatief is gekleurd of wordt gekenmerkt door vertekeningen die de impact van de doctrine moeten neutraliseren. Het is, dunkt me, een materie die meer aandacht verdient dan ze gewoonlijk geniet, en wel omdat wijzelf, als westerlingen èn boeddhisten, gebaat zijn met een heldere kijk op eigen conditioneringen.

Maar naast deze kijk is er ook moed nodig om de Eerste Nobele Waarheid onder ogen te zien. Want ze grijpt ons aan, omvat ons, rearrangeert ons en daarna zijn we nooit meer de oude.

"Sorrowful are all composite things; he who perceives the truth of this gets disgusted with this world of suffering. This is the path to purity". (Dhammapada, vs. 278, vert. Kaviratna, Pasadena 1980). □

UIT DE SUTTA-NIPĀTA

VÓÓR HET VERVAL

1. Hoe moet men denken, hoe leven
om een 'vredige' genoemd te worden?
Spreek mij, Gotama, over die hoogste mens,
moge ik U vragen.

2. Vóór het verval reeds zonder begeerte,
sprak de Verhevene,
niet steunend op het verleden,
in het heden onpeilbaar,
maakt hij zich geen zorgen.

3. Wie vriendelijk, zonder vrees,
zonder pochen, zonder tobberij is
en helder in zijn taal -
hij waarlijk is een wijze,
beheerst in zijn spreken.

4. Hij hangt niet aan de toekomst,
hij jammert niet over het verleden.
Afstand bewarend bij al wat hij ervaart
wordt hij niet verleid tot zienswijzen.

5. Teruggetrokken, zonder te bedriegen
en te begeren, onzelfzuchtig, bescheiden,
geeft hij geen aanstoot,
onthoudt hij zich ook van kwaadspreken.

6. Onaangedaan door aangename dingen
en niet overgegeven aan hoogmoed,
mild, met scherp inzicht, niet gelovig,
ontdoet hij zich niet van passies.

7. Niet om te bereiken oefent hij zich,
noch is hij boos als hij niets krijgt.
Niet geplaagd wordt hij door dorst,
niet begerig is hij naar smaak.

8. Gelijkmoedig, altijd bewust
acht hij zich niet gelijkwaardig
noch superieur noch minder waard.
Hij kent geen hoogmoed.

9. Voor wie er geen afhankelijkheid bestaat,
wie de dharma kent en op niets steunt,
voor wie er geen dorst naar bestaan
of naar niet-bestaan is -

10. Hém noem ik 'tot rust gekomen',
niet hakend naar wat lustvol lijkt.
Hij kent geen problemen meer,
hij heeft verlangen overwonnen.

11. Hij heeft geen zonen, geen vee,
geen veld of bezit.
Noch grijpen noch verwerpen
wordt bij hem gevonden.

12. Wat anderen ook over hem mogen zeggen,
gewone mensen dan wel asceten en brahmanen,
dat deert hem niet: door praatjes
wordt hij niet geraakt.

13. Vrij van begeerte, niet hebzuchtig
rekent de wijze zich niet
tot hogeren, tot gelijken
noch tot minderen.
Hij die onvoorstelbaar is,
maakt zich geen voorstellingen.

14. Wie in de wereld niets voor zichzelf heeft,
wie niet jammert over wat niet meer is
en zich niet met theorieën inlaat -
hij waarlijk wordt een 'vredige' genoemd.

Een wat vreemde titel draagt dit sutta. 'Vóór het verval' slaat op het verval, de ontbinding van het lichaam, dus op de dood. Maar daar gaat deze tekst nauwelijks over. Het eigenlijke thema wordt duidelijk in het eerste vers, waarin iemand de Boeddha Gotama vraagt hoe men een 'vredige', een heilige, kan worden. Wat zijn de voorwaarden (zowel in theorie als praktijk) om iemand te worden die 'tot rust gekomen' genoemd kan worden. Na het 'verval' ben je in ieder geval 'rustig', lijkt de wat cynische boodschap te zijn. Maar hoe bereik je die toestand vóór alle functies zijn uitgeblust?

Het antwoord in vers 2 luidt dat men zich moet losmaken van het verleden en zich geen zorgen moet maken over de toekomst door bijvoorbeeld offers aan de goden te brengen om in de hemel

te komen of om een betere wedergeboorte te verkrijgen. Over het heden wordt gezegd dat de heilige daar onpeilbaar is, niet 'uit te rekenen': men kan zijn wezen niet vatten, hij is ongrijpbaar, onttrekt zich aan alle omschrijvingen.

Daarnaast toont hij allerlei deugden: hij is vriendelijk, zonder inbeelding, niet somber, beheerst en bezonnen in zijn spreken.

Hij piekert niet over wat hem overkomen is (vers 4), maar hij ziet de 'leegte' in van alle zintuiglijke indrukken, dat wil zeggen dat ze geen betrekking hebben op een "Ik", op iets dat eeuwig en onveranderlijk is. Volgens het oude Commentaar betekent het dat de zintuiglijke indrukken van de heilige vrij zijn van begeerte, haat en onwetendheid. Hij laat zich daarom niet tot 'oordelen' verleiden: dit is goed, dat is fout, dit aangenaam, dat vervelend etc.

In vers 6 valt op dat de heilige geen 'gelovige' is. De Commentator citeert hierbij vers 97 van de Dhammapada en zegt daarbij dat de heilige de waarheid van de Leer door persoonlijke ervaring kent en niet op gezag van leringen van een asceet of een brahmaan of van een god, van de duivel of Brahma zelf. Het afwijzen van alle opinies wordt beklemtoond. De laatste regel van vers 6 biedt enige moeilijkheden: de heilige bevrijdt zich niet van passies. Hoe kan dat? Is het juist niet typerend voor een heilige dat hij passieloos is?

In de oude tijd gaf men als commentaar dat de mens zich van passies moest ontdoen om tot heiligheid te komen, maar als iemand eenmaal zover is, heeft hij geen passies meer om te vernietigen. Dit lijkt een wat sofistische redenering. Als moderne, alternatieve verklaring voor deze passage zou men kunnen zeggen dat de 'heilige', de geïntegreerde mens, niets meer hoeft te verdringen. Hij hoeft niet meer met de tanden op elkaar zijn hartstochten te bedwingen, maar hij heeft zichzelf geaccepteerd zoals hij is, hij kent zijn duistere kanten (zijn "schaduw", om met Jung te spreken) en heeft deze in het licht van zijn bewustzijn gebracht, zodat ze hem niet langer teisteren. Dat wil niet zeggen dat hij eraan toegeeft, maar dat hij iedere onheilzame streving meteen herkent in volle bewustheid en daarmee onwerkzaam maakt.

In zijn gelijkmoedigheid is de heilige niet te vergelijken met anderen: hij is niet meer noch minder waard dan zij en is ook niet gelijk aan hen. Hang naar het leven of naar de dood kent hij evenmin (vers 9).

In vers 11 wordt gesteld dat hij geen kinderen en geen bezittingen heeft. Dit sutta moet dus voornamelijk tot monniken zijn gericht. De heilige kent 'grijpen' noch 'verwerpen'. Dat wil zeggen dat hij zich onthoudt van bevestigingen en ontkenningen. Wie 'ja' tegen iets zegt, moet 'nee' tegen iets anders zeggen. Dat doet een

heilige niet: hij staat boven de tegenstellingen. Zo zal hij niet zeggen, dat er een Zelf bestaat (eeuwigheid) noch zal hij beweren dat het leven met de dood ophoudt (vernietigingsgeloof), aldus het commentaar.

Zoals we zagen in vers 2 is de heilige 'onpeilbaar'. In vers 13 wordt nog eens herhaald dat hij 'onvoorspelbaar' is en dat hij zich ook geen 'voorstellingen' over de dingen maakt: over hoe ze zouden moeten zijn. Hij 'construeert' geen wereld, hij projecteert niet, maar ziet alleen scherp hoe de wereld in elkaar steekt. Iemand die zo onberoerd is door het wereldse gebeuren, wordt 'tot rust gekomen' genoemd.

Wat valt ons op in deze tekst? Het beeld van de heilige, dat ons hier wordt geschetst, staat wel ver af van dat van de bodhisvattva die we in het Mahãyãna kennen. Geen woord hier over mededogen, liefde, opofferingsgezindheid. De 'vredige' komt bij ons over als een koele, beheerste, teruggetrokken man, die zich niet engageert met de wereld. Hoewel het 'Mettã-sutta', waarin de liefdevolle vriendschap voor alle levende wezens wordt geprezen, ook tot de Sutta Nipãta hoort, is er hier geen spoor van te vinden bij de beschrijving van de 'heilige'. Hij lijkt eerder op een stoïsche wijze. Een mooi beeld, dat echter aanvulling nodig had, zoals de latere geschiedenis van het boeddhisme bewezen heeft, toen het koele ideaal van de arahat (de heilige) plaatsmaakte voor dat van de warmvoelende bodhisattva, die zijn leven inzet voor de medemens. Daarmee werd weer een nieuw leven gegeven aan een mentaliteit die we ook uit het oude boeddhisme kennen, namelijk uit de Jãtaka's, de verhalen over vroegere geboorten van de Boeddha.

Padmavajra en Ananda

OPROEP VAN DE PENNINGMEESTER

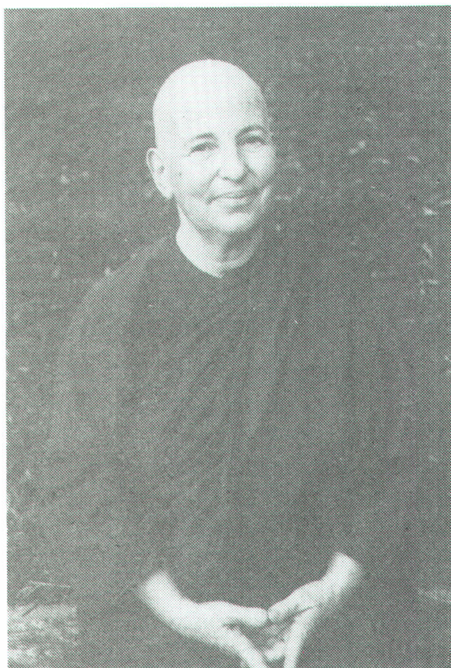
De penningmeester van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, drs. J. de Breet, verzoekt de donateurs hun bijdrage voor 1990 te willen overmaken door middel van de acceptgirokaart die bij dit nummer van Saddharma is ingesloten.

Een aantal donateurs heeft een achterstand in de betaling over een voorgaand jaar. De penningmeester verzoekt hen van de gelegenheid gebruik te maken om de achterstand weg te werken!

□

GESPREK MET AYYA KHEMA: THERAVADA IS GEEN TREURNIS!

door Marjan Kooren

Ayya Khema

Al een aantal jaren verzorgde de Theravada-non Ayya Khema voordrachten en meditaties in een aantal duitstalige landen in Europa. Sinds de opening van het Buddha-Haus in Zuid-Duitsland (zie Saddharma, december 1989) heeft zij een vaste plaats in Europa, waar zij van mei tot ongeveer oktober meditatiecursussen geeft. In de overige tijd bezoekt zij het door haar gestichte klooster Wat Buddha Dhamma in Australië, zolang de politieke situatie in Sri Lanka een verblijf op het eveneens door haar opgerichte Nonneneileand Parappuduwa onverantwoord maakt.

Na de allereerste cursus in het Buddha-Haus stelden wij haar enkele vragen.

- *Wat is uw bedoeling met het Buddha-Haus?*

Ayya Khema: "Ik wil graag mensen onderwijzen en ondersteunen en hoop dat er een of meer leraren in de Theravada-traditie zullen komen die het werk kunnen voortzetten. Een leraar is voor mij iemand die de leer en de meditatie heeft begrepen en op praktische wijze aan mensen kan overdragen. Bovendien moet een leraar de eerste vier meditatieve verdiepingen (jhanas) kunnen bereiken. Zo'n leraar zou ik willen ondersteunen, want de jhanas zijn, zoals mijn leraar Nyanarama zegt, een verloren gegane kunst.

De Theravada-traditie wordt meestal gortdroog en nuchter voorbereid. Dat spreekt vooral de mensen aan die met hun hoofd leven. Ook de aandacht die Theravada in West-Duitsland al vele decennia krijgt, is vooral een "hoofd"-zaak. Het heeft nooit de

populaire bekendheid gekregen die je wel bij de Tibetaanse richting ziet, vooral nu. Theravada wordt ook vaak geassocieerd met treurnis en droefgeestigheid. Maar dat is een verkeerde interpretatie: het is heerlijk! Dat wil ik leren aan de mensen die daarvoor openstaan. En ik wil ook aangeven hoe ze die leer in praktijk kunnen brengen. Het gaat om het beleven, bewust leven.

Ik ben blij dat mijn leerlingen in staat zijn geweest dit huis te kopen en in te richten. Mij staat maar één ding voor ogen: de leer verder verbreiden voor wie haar horen wil en de mensen zodanig onderwijzen dat ze haar kunnen verwerkelijken en verlicht worden. Er is maar één doel: Nibbana.

Het gaat er niet om dat je Nibbana met je hoofd begrijpt, maar hoe je het in de praktijk doet en realiseert. Eén mens is genoeg om er de leer aan door te geven. Dat is het enige doel van dit huis. Er is een zaadje in de grond gestopt en er is iets gegroeid. We zullen zien hoe het verder gaat. Ik houd me niet met gedachten over de toekomst bezig. Tot nu toe zijn de cursussen goed bezet".

- Heeft u er bewust voor gekozen leraar te worden in de meditatie vanuit de Theravada-traditie?

Ayya Khema: "Ik kan niet zeggen dat ik ervoor heb gekozen. Het is gewoon gebeurd. Eigenlijk heb ik ook niet het gevoel dat ik iets doe. Het wordt gedaan. Voor de voordrachten en meditatiecursussen kies ik alleen het thema, ik bereid verder niets voor. Ik luister geïnteresseerd naar mezelf. Alles wat wordt verteld, komt uit mijn eigen praktijk, het is wat ikzelf heb gedaan. Vragen die niet te maken hebben met wat je zelf kunt doen, weiger ik. Je moet vermijden af te dwalen. Geleerdheid is mij vreemd. Ik kan alleen zeggen wat er werkelijk gebeurt,vanuit mijn eigen ervaring. Als je van de praktijk uitgaat, kom je bijvoorbeeld ook tot een andere volgorde van de vijf khandhas (componenten van de persoon, red.) dan die je in de boeken tegenkomt. Verwarrend voor wie vanuit zijn hoofd werkt, maar werkelijkheid voor wie oefent.

Werkelijk begrip ontstaat door de ervaring, de praktijk. Ik heb wel allerlei boeken over het boeddhisme ter hand genomen, maar ze nooit in één keer gelezen. Telkens heb ik de belangrijkste punten eruit voor mezelf opgeschreven en getracht na te gaan of het voor mijzelf klopte en of ik het in de praktijk kon brengen. Daarmee ontstaat discipline, dat is meditatie. Naast de meditatiepraktijk heb ik de leergesprekken bestudeerd, dat is de grondslag. Abhidhamma is naar mijn mening meer een filosofisch-psychologische geleerden-tekst, misschien goed voor volhouders.

Je moet heel goed de kern voor ogen houden en niet afdwalen, ook al is het verleidelijk om gewoon kennis te vermeerderen. Vragen in die richting ga ik uit de weg. Dat komt wel eens abrupt over.

De Boeddha heeft vier soorten antwoorden gegeven: de eerste soort antwoorden is ja of nee te zeggen. De tweede soort is een verklaring te geven. De derde soort is de vraag beantwoorden met een wedervraag. De vierde soort antwoorden is te zwijgen.

De Boeddha was de beste psycholoog. Er bestaan geen wezenlijke verschillen tussen mensen in het Oosten en in het Westen. Ze hebben allemaal hetzelfde dukkha (lijden). Theravada in het Westen moet dus wel de traditie overnemen, maar los van de culturele dingen die eromheen hangen. Het vasthouden aan rituelen is een van de drie boeien die men loslaat bij de stroomintrede. De Boeddha heeft er geen belangstelling voor gehad. Voor westerlingen kan het moeilijk zijn te onderscheiden wat versiering of franje is en wat werkelijk tot de Boeddha-leer behoort. In feite zou de westerlijke Sangha daar een brugfunctie kunnen vervullen. Maar de meeste westerlingen die ooit monnik zijn geworden en zijn teruggekeerd naar Europa hebben hun pij weer afgelegd.

Het feit dat het gelukt is in vier maanden tijds dit huis om te vormen tot Buddha-Haus betekent dat er een mogelijkheid is voor de Dhamma om zich te verspreiden. Het Buddha-Haus is een stoffelijke manifestatie van de Dhamma, die steeds weer ergens op de een of andere wijze onder de mensen wordt gebracht. Nu is er in elk geval een mogelijkheid van de Dhamma kennis te nemen. Zolang er mensen zijn die de leer kennen èn haar in praktijk brengen zal de Dhamma zich manifesteren:
Steeds het goede doen,
het slechte vermijden,
de geest oefenen -
dat is de leer van de Boeddha."

□

UITSPRAKEN VAN AYYA KHEMA

"Spirituele praktijk wordt vaak verkeerd begrepen; men denkt dat het iets bijzonders is. Het is je gehele lichaam en geest. Helemaal niets bijzonders, gewoon jezelf. Vele mensen denken dat het meditatie is of een rituaal, devote praktijk of gezang, die op een specifieke tijd op een speciale plaats dient te worden beoefend. Het kan ook verbonden zijn met een speciale persoon, die nodig is om een bepaalde praktijk uit te voeren. Dat zijn allemaal opvattingen en meningen die nergens toe leiden.

In het beste geval kunnen zij resulteren in een sporadische praktijk en in het slechtste geval leiden ze tot versplintering van onszelf, maken twee, drie of vier mensen van ons terwijl we nog

geen heel mens zijn. Namelijk, de gewone mens die de dagelijkse wereldse dingen doet, en de ander die spiritueel wordt op bepaalde tijden op verschillende manieren. Meditatie, rituelen, devote praktijken, recitatie, bepaalde plaatsen, bepaalde mensen, kunnen allemaal aan ons leven worden toegevoegd, maar zijn niet de essentie van onze spiritualiteit.

Onze praktijk bestaat uit constante zuivering; er is niets anders te doen. Ten slotte zullen we op een punt komen waar onze gedachtenprocessen en gevoelens niet alleen vriendelijk en liefdevol zijn, maar ook vol wijsheid, heilzaam voor onszelf en anderen". *(Uit: Meditatie zonder geheimen).*

"Wie het leed wil ontkomen, heeft het niet herkend als natuurwet noch als een gevoel dat van binnen, niet van buiten, komt. Ieder is daarvoor zelf verantwoordelijk.

Geen van deze wereldse vluchtwegen is een uitweg uit dukkha. Er is maar één hulp: het lijden als leraar te beschouwen. Er is geen betere leermeester. Hij is de enige leraar die je niet loslaat. Ieder ander tot wie je zegt: 'Mijn knie doet zeer, ik heb er genoeg van, ik wil naar huis gaan', zal zeggen: 'Als je gaan wilt, ga dan'. Als je tegen het leed zegt: 'Hoor eens, ik heb er genoeg van, mijn knie doet pijn, ik wil naar huis', gaat het meteen met je mee.

In plaats van weglopen moeten we het onderzoeken. Waar is het vandaan gekomen? Wat is het dat me tot lijden brengt, dat me ongelukkig maakt?

Zo kom je erachter dat het je eigen reacties zijn op alles wat gebeurt, de weerstand om de dingen te zien zoals ze werkelijk zijn - niet met het lichamelijke, maar met het innerlijke oog". *(Uit: Een beetje stof in het oog).*

BIBLIOGRAFIE

Duits
Buddha ohne Geheimnis (Theseus Verlag Zürich),
Meditation ohne Geheimnis* (Theseus Verlag Zürich),
Sei Dir selbst eine Insel (vertaling uit het Engels, Theseus Verlag Zürich)

Engels
Be an island unto Yourself* (Sri Lanka)
All of us* (Sri Lanka)
Little Dust* (Sri Lanka)
Being Nobody, Going Nowhere (Wisdom Publications England)
Buddha goes West (in voorbereiding)

Nederlands
Geen zelf, geen ander (East West Publications, Den Haag 1990)

Van de met * gemerkte titels is een Nederlandse vertaling in voorbereiding.

□

PITTIGE KOST VAN PROF. VETTER

Tilmann Vetter, The Ideas and meditative practices of early Buddhism. Leiden: Brill, 1988, f 42,50.

Het hier besproken boek is de bijgewerkte en aangevulde Engelse versie van een Nederlandse syllabus die de tentamenstof vormde voor de eerstejaars-cursus 'Inleiding in het Boeddhisme' aan het Instituut Kern (studie Indologie) van de Rijksuniversiteit Leiden, waar dr. Vetter hoogleraar is. Sinds 1983 hebben er verschillende, steeds weer verbeterde, versies gecirculeerd onder de titel 'Van Boeddha tot Nāgārjuna'. Dit boek bestrijkt het eerste deel van de syllabus.

Prof. Vetter tracht, gebruikmakend van de jongste, veelbelovende ontwikkelingen in de wetenschappelijke bestudering van het vroege boeddhisme, de oorspronkelijke leer van de historische Boeddha, Gotama, te reconstrueren. Voorafgaand aan deze reconstructie worden enige biografische gegevens over de Boeddha vermeld, en wel alleen diegenen die wetenschappelijk geverifieerd zijn. (Als bron wordt hier met name het werk 'Recherches sur la biographie du Buddha' van de Franse boeddholoog André Bareau genoemd). Zo worden de plaats en omstandigheden van de verlichting van de Boeddha in het midden gelaten, omdat de traditie hierover (nl. dat hij de verlichting bereikt zou hebben onder een Pīpal-boom bij Uruvelā, het huidige Bodh Gayā) onbetrouwbaar is. Aansluitend wordt iets gezegd over de wijze waarop de legendevorming rond de Boeddha zich voltrok en over het (spirituele) doel van het oudste boeddhisme, d.w.z. de manier waarop dit doel wordt beschreven (zowel in negatieve als in positieve termen).

Het boek is dus veel meer dan een inleiding in het boeddhisme. Men zou kunnen zeggen dat Vetter een soort literaire archeologie bedrijft, door al spittend in de oude canonieke geschriften (niet alleen de Pāli-canon, maar ook fragmenten van de verschillende Sanskrit-canons en soms oude Chinese vertalingen van verloren gegane Sanskrit-geschriften) de latere toevoegingen te identificeren en te verwijderen en de meest oorspronkelijke elementen bloot te leggen. De hoofdlijnen van de daarbij gevolgde methode beschrijft hij in het voorwoord.

Daarnaast levert het boek een samenvatting van recente literatuur over het onderwerp.

In een inleidend hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van wat volgt. Uitgaande van een belangrijk artikel van Lambert

Schmithausen* wordt een opvallende drievoudige tegenstrijdigheid in de Pāli-canon (en andere oude 'Hīnayāna'-geschriften) besproken. Het gaat hierbij om drie methoden die worden gepresenteerd als dé methode om de verlichting te bereiken.

1. Volgens de eerste methode wordt men bevrijd van de zgn. woekeringen (āsava's) en later verlost van wedergeboorte en lijden als men, na een ascetische voorbereiding, vier stadia van dhyāna-meditatie heeft doorlopen en, in het vierde stadium, drie speciale soorten van kennis heeft gerealiseerd, of ten minste één soort, namelijk de kennis van de 'vier edele waarheden'.

2. Volgens de tweede methode wordt men bevrijd van de āsava's en later vervolgens van wedergeboorte en lijden als men de vier stadia van dhyāna-meditatie doorloopt, vervolgens vier stadia van 'vormloze' meditatie binnengaat en tenslotte het ophouden van appercepties (voorstellingen) en gevoelens (sañña-vedayita-nirodha) bereikt.

3. De derde methode leert dat men wordt bevrijd van alle verlangen en daardoor later van wedergeboorte en lijden als men met 'onderscheidend inzicht' (*pañña*) zichzelf in vijf constituenten verdeelt en onderkent dat ieder van hen vergankelijk en daarom vol leed, onbevredigend, is en dientengevolge niet waardig om 'Zelf' of 'van mij' te worden genoemd.

Dat de tweede methode een oorspronkelijke leer van de Boeddha zou zijn, wordt door Vetter (op grond van een studie van J. Bronkhorst) direct van de hand gewezen. Op de eerste en derde gaat hij nader in. Hij tracht te achterhalen of beide door de Boeddha zelf zijn geleerd en, zo ja welke ouder is. Eerst reconstrueert hij van iedere leer afzonderlijk een zo oorspronkelijk mogelijke kern en dan tracht hij de relatieve ouderdom van beide te bepalen. De uitkomst is als volgt.

Bij de eerste methode was oorspronkelijk slechts sprake van één soort bijzondere kennis (zie boven), en de splitsing van de 'woekeringen' (āsava's) - in 'verlangen naar bestaan', 'verlangen naar plezier' en 'onwetendheid' - vormt een latere toevoeging. In het bijzonder is de introductie van 'onwetendheid' als een van de dingen waarvan men wordt bevrijd als men de vier edele waarheden realiseert, niet goed te rijmen met de inhoud van de tweede waarheid. 'Onwetendheid' wordt hier namelijk niet als oorzaak van het lijden

---

* *L. Schmithausen, On some Aspects of Descriptions or Theories of "Liberating Insight" and "Enlightenment" in Early Buddhism, in: Studien zum Jainismus und Buddhismus, Gedenkschrift für L. Alsdorf, Wiesbaden 1981.*

genoemd, alleen 'verlangen' (tanhā, lett. 'dorst'). Het idee dat onwetendheid de (hoofd)oorzaak van het lijden is, is afkomstig van de methode van 'onderscheidend inzicht'.

De realisatie van de vier edele waarheden is in een vroeg stadium aan het einde van de beschrijving van de dhyāna-weg geplaatst, als een theoretische ondersteuning van het gevoel in de vierde dhyāna dat men bevrijd is van wedergeboorte en 'wederdood', en waarschijnlijk ook als een weerspiegeling van een intuïtief inzicht dat de Boeddha zelf had bij zijn verlichting tijdens de vierde dhyāna - een inzicht dat zijn bevrijd-zijn bevestigde ("Onverstoorbaar is de bevrijding van mijn hart").

Aan de formulering van de derde methode is pas later toegevoegd dat men wordt bevrijd van wedergeboorte. Maar beide methoden bevatten een oude kern.

Nu wordt bij de beschrijvingen van de wijze waarop de Boeddha zelf de verlichting bereikte alleen de dhyāna-methode gebruikt. Bovendien sluit ook in de Pali-canon van de Theravadins de inhoud van de beroemde eerste prediking van de Boeddha in het Hertenpark bij Benares - het sutta van het in beweging zetten van het wiel van de Leer (dhammacakkappavattana-sutta) - het beste aan bij de dhyāna-weg; de methode van 'onderscheidend inzicht' wordt pas in het daarop volgende sutta besproken, terwijl juist deze laatste methode bij de Theravadins op de voorgrond staat. Op grond van deze observaties mag men concluderen, aldus Vetter, dat de Boeddha eerst de dhyāna-methode heeft onderricht en pas later, als een alternatief voor degenen die deze weg als te moeilijk ervoeren, de methode van 'onderscheidend inzicht' (paññа).

Overigens wil ik erop wijzen dat prof. Vetter de kwestie van twee wegen naar bevrijding in het oudste boeddhisme ook heeft besproken tijdens een voordracht die hij hield op de lentebijeenkomst 1988 van de stichting Vrienden van het Boeddhisme (gepubliceerd in Saddharma, juni 1988).

In de hoofdstukken I-III worden de drie genoemde methoden nader uitgediept, waarbij ook het 'edele achtvoudige pad', de keten van 'ontstaan in afhankelijkheid' (paticcasamuppāda), en de 'onmetenlijken' worden besproken. De laatste vormen een meditatie-methode waarbij naar de wezens in alle windstreken liefde, medelijden, medevreugde en gelijkmoedigheid wordt uitgestraald. Ze staan ook bekend als de Brahmavihara's (toestanden waarin men 'bij Brahma (God)' verblijft).

In het vierde hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de karmaleer in het oude boeddhisme besproken. Hier wordt vooral op de groeiende Jaina-invloeden op deze leer gewezen. Ook komen

opnieuw de twee later aan het einde van de dhyāna-weg toegevoegde bijzondere vormen van kennis ter sprake nl. het schouwen hoe wezens overeenkomstig hun daden in de hel of hemel worden wedergeboren en het zien van een lange reeks van eigen vroegere levens (als mens).

Tenslotte volgt nog een aanhangsel over de mystiek in de Atthakavagga, een van de oudste boeddhistische teksten, die deel uitmaakt van de Sutta-nipāta. De vorm van mystiek die in deze verzameling van achtstrofige leerdichten wordt gepropageerd, wijkt nogal af van de leringen die binnen de zogenaamde Hinayana-traditie altijd centraal hebben gestaan (in het bijzonder bij de Theravadins). Wat vooral opvalt is een afkeer van filosofische theorieën, die aan Zen doet denken. En de bekende theoretische schema's van het (oude) boeddhisme, zoals in Vetters boek beschreven, schitteren er dan ook door afwezigheid. Dit roept natuurlijk vragen op, waarop Vetter een antwoord tracht te geven.

Al met al is het boek van Vetter behoorlijk pittige kost. Maar als men al enigszins vertrouwd is met de fundamentele leringen van het boeddhisme, is het, met enige inspanning, wel te begrijpen. Ik beveel het boek dan ook graag aan, voor gevorderden. Degenen die pas met boeddhisme zijn begonnen, kunnen beter eerst een eenvoudig inleidend boek lezen zoals Hermann Beckh, "Boeddha en zijn leer" (uitg. Christofoor) of (iets moeilijker) Lama Anagarika Govinda, 'The psychological attitude of early Buddhist philosophy' (beide vertalingen uit het Duits). Het boek is zeer gecomprimeerd geschreven. Daardoor zal het de ijverige lezer bij herlezing steeds weer nieuwe inzichten opleveren; en de waarde van Vetters diepgravende benadering zal allengs duidelijk worden. De methoden van tekst-historische analyse hebben niet alleen wetenschappelijke waarde, maar helpen ook beter te begrijpen wat nu de oorspronkelijke inspiratie was waaruit het grote, veelvormige bouwwerk van het wereldboeddhisme, met al zijn wereldse uitingen, is voortgekomen.

Jan de Breet

BOEIEND STUDIEWEEKEND VROUWEN EN BOEDDHISME

Op de Tiltenberg werd in juli van het vorige jaar een studieweekend gehouden met als thema "Vrouwen en Boeddhisme". De belangstelling daarvoor was groot (31 deelneemsters), en we wer-

den in onze verwachtingen niet beschaamd. Hieronder volgen enkele punten uit de voordrachten.

In het boeiende betoog van Prabhasadharma Roshi, dat zij noemde 'The role of women in Buddhism today', een titel die zij onmiddelijk relativeerde, gaf zij weer dat er in de geest geen verschil bestaat tussen man en vrouw en dat alle verschillen slechts manifestaties zijn, waartussen discriminaties ontstaan door een verkeerd begrip van 'zelf'. Er zijn geen twee mensen, man noch vrouw, gelijk.

"As it is told in a wonderful Zen saying: 'Every time it comes up, every time it is new'. And so the Buddha said: 'You already have a head; do not put another head on top of that'. That is why we do not have dependance on any superior or exterior being: only total Self-reliance. That does not mean to rely on ego-self. Of course it means to see through that and see its non-base, its non-substance, its time-nature."

Voorts vertelde zij over historische ontwikkelingen en over haar eigen ervaringen in en buiten Amerika.

Prof. dr. Ria Kloppenborg ging in haar onderwerp 'The Buddha as a teacher of women' in op enkele verhalen over vrouwen uit de boeddhistische literatuur. Een probleem hierbij is dat het betreffende materiaal eeuwenlang mondeling werd doorgegeven en uiteindelijk werd opgeschreven door monniken. Daarom is het soms moeilijk te weten wat werd 'overgeleverd' door de monniken, wat werd omgevormd om te passen in de literaire conventie of wat puur verzinsel is. Vele van de verhalen echter lijken waar te zijn, of tenminste een kern van waarheid te bevatten.

Hoewel voor de Boeddha mannen en vrouwen in de geest gelijk zijn, heeft hij in zijn zorg voor de tot de orde toegetreden vrouwen speciale regels geschapen om ze in de haar omringende maatschappij te beschermen tegen de gevaren die hen zouden bedreigen als voor haar dezelfde regels zouden gelden als voor monniken.

Mimi Maréchal gaf een toelichting op de bekende 'Oxhering pictures' vanuit een vrouwelijk perspectief. Vrouwen moeten vaak door een 'mannelijke' bril kijken bij veel teksten en afbeeldingen, omdat deze nu eenmaal door mannen zijn opgetekend en onwillekeurig mannelijke elementen bevatten die vrouwen in het dagelijkse leven anders zouden zien. Een probleem voor vrouwen bij het bekijken van de 'Oxherding pictures' is al direct dat er geen vrouwen in voorkomen, wel steeds een man of soms een jongen.

Aan de hand van lichtbeelden behandelde zij stuk voor stuk de tien afbeeldingen vanuit een vrouwelijk gezichtspunt. Zij besloot bij de tiende afbeelding, die ook kan worden gezien als een afbeel-

ding van de Vier Voornemens, met de raad in de voornemens steeds steeds op te nemen de woorden "als een vrouw", dus "Ik neem me voor, als een vrouw, ...".

Christien Quispel begeleidde de deelneemsters tussen de voordrachten bij reflecties over bepaalde onderwerpen en zelfexpressie.

We moesten wat lang wachten op het officiële verslag van de bijeenkomst - het verscheen in januari j.l. -, maar het was het wachten alleszins waard. Het geeft in veertig bladzijden een compleet overzicht van hetgeen in het weekend werd geboden en beleefd, verlucht met fraaie afbeeldingen. Voor de deelneemsters is het een naslagwerkje om het weekend nog eens te beleven en voor anderen een leerzaam en boeiend geschrift.

Het verslag, in het Engels, is verkrijgbaar door overmaking van *f* 13,-- op postbankrekening 1576221 ten name van De Tiltenberg te Vogelenzang onder vermelding "Report Weekend Women and Buddhism".

M.A. Drognat Doeve

LENTEBIJEENKOMST VRIENDEN VAN HET BOEDDHISME

De lentebijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme wordt op zaterdag 5 mei a.s. gehouden op de Tiltenberg in Vogelenzang. De bijeenkomst staat in het teken van de verschillen c.q. overeenkomsten tussen Westerse en Oosterse geestelijke opvattingen.

Nico Tydeman zal een algemene inleiding houden over de Kyoto School voor Filosofie, waarvan de Japanse hoogleraar Tanabe een belangrijk vertegenwoordiger is. De school interesseert zich vanuit een boeddhistisch oogpunt met name voor het christendom.

Prof. dr. Laube uit München zal een uiteenzetting geven over de denkwereld van Tanabe. Daarna zal de Japanse prof. Osaki nader ingaan op diverse andere aspecten van christendom en boeddhisme.

Nederlandse teksten van beide voordrachten zullen beschikbaar zijn om de discussie na afloop van de lezingen te vergemakkelijken. De uitnodiging voor de bijeenkomst zal de donateurs tijdig worden toegezonden.

Inlichtingen zijn verkrijgbaar bij de secretaris van de stichting, drs. V.J. van Gemert, Het Jannink 55, 7471 VC Goor.

 □

PROF. DHARMA EN ECHTGENOTE OMGEKOMEN

Bij een verkeersongeval in Miami, Verenigde Staten, zijn op 14 januari j.l. twee goede vrienden van het boeddhisme uit Amstelveen om het leven gekomen: prof. dr. A.P. Shokai Dharma en zijn echtgenote dr. Lily Sunita Dharma.

Gedurende vele jaren waren zij geregelde bezoekers van de herfst- en lentebijeenkomsten van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme en daarvoor van het Nederlands Boeddhistisch Centrum. Zij onderhielden nauwe banden met de Buddharama Tempel in Waalwijk en het Centrum voor Shin-Boeddhisme in Berchem-Antwerpen.

In een boekje met de titel *Leven met Amida in ons dagelijks bestaan* heeft prof. Dharma aangegeven hoe hij na kennismaking met het Theravada- en Tibetaanse boeddhisme tenslotte in het Shin-boeddhisme de hem meest aansprekende vorm vond.

Over dit boeddhisme van Amida, de Boeddha van het Onmetelijke Licht van wie een afbeelding de voorkant van Saddharma siert, schreef prof. Dharma: "De Weg van Amida is een rechtlijnige, pure en eenvoudige weg, gebaseerd op de Andere-Kracht van Amida, waarbij Mededogen en Wijsheid troef zijn".

Degenen die prof. Dharma en zijn vrouw kenden, weten dat mededogen, wijsheid en eenvoud het leven van beiden hebben gekenmerkt.

□

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Boeddhistisch Leerhuis,Amsterdam

1. Mahayana: Een School voor Wijsheid en Mededogen.
   Deze cursus van negen avonden, die beoogt op wetenschappelijk en spiritueel verantwoorde wijze de traditie en de actualiteit van het mahayana te bestuderen, bestaat uit vier onderdelen: geschiedenis, hoofdthema's, spiritualiteit en tekststudie.

Elke avond zijn er twee inleidingen, gegeven door verschillende docenten. De laatste avond wordt een video-band bekeken, literatuur ter verdere eigen studie besproken en een slotgesprek gehouden.

Docenten: prof. dr. R. Kloppenborg (geschiedenis), hoogleraar boeddhologie, Rijksuniversiteit Utrecht; prof. dr. R.H.C. Janssen (hoofdthema's), emeritushoogleraar psychologie, voorzitter Stichting Vrienden van het Boeddhisme; drs. J. de Breet (tekststudie), indoloog, specialist in mahayana-teksten; N. Tydeman (spiritualiteit), zen-docent.

Plaats: De Kosmos, Prins Hendrikkade 142 te Amsterdam, tel. 020 - 267477/237102. Kosten *f* 180,-- plus lidmaatschap.

Data: 6, 13, 27 april; 4, 11, 18 mei; 1, 15 en 22 juni. Tijd: 19.30-20.45 (eerste les), 21.15-22.30 (tweede les).

2. Zen in een postmoderne tijd. Seminar met Abe Masao. Prof. dr. Abe Masao (emeritus-hoogleraar van de universiteit van Nara en thans gast-hoogleraar aan de Pacific School for Religion (California) en gastdocent aan het Zen

Center te San Francisco) zal met name drie onderwerpen bespreken:

- Wat is zen?
- De principes van de zen-training; de betekenis van meditatie, de rol van de zen-meester, de plaats van de leek in de traditie en zijn rol in de huidige tijd.
- Zen en de postmoderne maatschappij naar het voorbeeld van de FAS-society (Fas staat voor F = formless, A = all humankind, S = super-historically history)

Plaats: De Kosmos (zie boven). Kosten: *f* 75,--.
Data: 5, 6 en 7 juni, aanvang 20.00 uur.
Inschrijving van de cursussen kan als volgt:

- bij de receptie van de Kosmos (ma t/m za 9.30-22.00 uur),
- gireren op postgiro 29 02 480 t.n.v. de Kosmos, Amsterdam, onder vermelding van de gewenste cursus,
- zenden van een volledig ingevulde girobetaalkaart of Eurocheque per post naar de Kosmos, met vermelding van de gewenste cursus.

Indologisch Dispuut RUL "De Hertjes", Leiden

Op 9 mei van 16-22 uur zal in de Conference Room 148, Cleveringaplaats 1, Rijksuniversiteit Leiden, het "Symposium 1990 on Buddhology" plaats vinden. Het voornaamste thema zal zijn "Text and Living Tradition" met als sub-thema "Methods regarding the process of learning".
Informatie is te verkrijgen bij Lotus van Almelo, Indologisch Dispuut "De Hertjes", Witte Singel 25, of Postbus 9515, 2300 RA Leiden. Tel. 's avonds en weekend: 010 - 4140216.

Tiltenberg, Vogelenzang

1. Sesshin, een intensieve zen-training. Deelname uitsluitend voor diegenen die met zen vertrouwd zijn. Voertaal Engels.
   14-22 mei, begeleiding: Genpo Merzel Sensei.
   15-24 juni (15-19, 10-24) Ama Arokia Samy Gen-Un-Ken Sensei.
   28 juni - 8 juli (28/6-3/7, 3-8/7) en 14-19 juli Prabhasadharma Gesshin Myoko Roshi.
   20-22 juli Catharine Pages (alleen voor vrouwen).
   7-11 nov. Nico Tydeman.
   7-16 dec. Genpo Merzel Sensei.

De data tussen haakjes wijzen op de mogelijkheid om aan een deel van een Sesshin deel te nemen.

2. Zazenkai. 20-22 april, Nico Tydeman. Een korte sesshin. De zen-leraar is aanwezig en houdt teisho en dokusan (daisan) tijdens de zit-tijden.
3. Weekends ter voorbereiding en voortzetting van de sesshin. Ook beginnenden (afzonderlijke begeleiding) kunnen hieraan deelnemen.
   Data: 24-26 aug, 14-16 sept, 26-28 okt, 23-25 nov.

Weekends, zazenkai en sesshin beginnen om 20.00 uur op de dag van aanvang en eindigen met de avondmaaltijd op de dag van sluiting, tenzij anders aangegeven. De sesshin met Prabhasadharma Roshi en van Genpo Merzel Sensei beginnen en eindigen in de middag van de aangegeven data.

4. Werkweken, een combinatie van zittend, lopend en werkend mediteren: 7-11 mei en 8-12 okt.
5. Studiedagen, 9-13 juli, met Prabhasadharma Gesshin Myoko Roshi, thema "Relationship"
6. Conferentie Boeddhisme en Christendom, 2-4 juni met dr. Masao Abe, dr. Ursula King en dr. Henk Vroom. Centraal thema: God en het Absolute Niets. Voertaal Engels.
   Thema's van de lezingen zijn o.a.
   - Siddhartha Gautama and Jesus the Nazarite: The Initiators of Buddhism and Christianity (Abe),
   - God and Absolute Nothingness (Abe),
   - Fullness and Emptiness: Feminist Approaches to the Divine (King),
   - The Importance for Christianity of the Kyoto School of Philosophy (Vroom),
   - Personal Reflections on God and Absolute Nothingness in Relation to Commitment to the World (Panel).
7. Avondzen op donderdag; contactpersoon: Jan Boomsma, tel. 02502-7249.

Informatie: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044. Opgave voor sesshin uiterlijk 30 dagen, voor weekends uiterlijk 10

dagen vantevoren.
Opgave voor de sesshin met Genpo Merzel Sensei: Kanzeon Sangha, Marcusstraat 5/I, 1091 TH Amsterdam, tel 020-945104.

School voor Zen Boeddhisme, Amsterdam
In samenwerking met Kanzeon Sangha Nederland.
- Sesshin: 17-31 aug. o.l.v. Genpo Merzel Sensei in De Glind. Het weekend 17, 18 en 19 aug. is tevens een "beginners weekend" voor diegenen die voor de eerste keer met de zentraining willen kennis maken.
- Zen-zondagen en weekends o.l.v. Nico Tydeman en Tineke Hartgers.
  Data: 1 en 29 april, 31/3-1/4 en 9-10/5.

Inlichtingen: Tineke Hartgers, Marcusstraat 5-I, 1091 TH Amsterdam, tel. 020-945104.

Kanzeon Sangha Nederland, Amsterdam
Het secretariaat is gevestigd: Marcusstraat 5-I, 1091 TH Amsterdam, tel. 020-94735 of 945104.
Wekelijkse zazen-bijeenkomsten:
- Amsterdam, di en wo 20.00-22.00 en ma t/m vr 7.15-8.15 o.l.v. Tineke Hartgers en anderen in De Kosmos, Prins Hendrikkade 142,
- Enschede, "De Wonne", Noorderhagen 25, ma 20.00-22.30 o.l.v. en opgave bij Toon Fugers, tel. 053-323102,
- Rotterdam, "Tara", Westersingel 32A, di 20.00-22.00 o.l.v. Nico Tydeman, opgave bij "Tara", tel. 010-4366145,
- Den Haag, Frankenslag 342, di en do 20.30-22-45, vr 9.30-11.45 o.l.v. en opgave bij Kees v.d. Bunt, tel. 070-504601,
- Nijmegen, wo 17.30-19.30, inl. bij: Henk Hesselman, tel. 080-225418.

Maitreya Instituut, Emst
Alle inlichtingen: Stichting Maitreya Instituut, Heemhoeveweg 2, 8166 HA Emst, tel. 05787-1450.
13 t/m 15 april: Twee Niveaus van Werkelijkheid, door Geshe Konchog Lhundup (met Nederlandse vertaling).
27 t/m 29 april: Liefdevolle vriendelijkheid en Mededogen, door Sangra Jampa Rinpochee (met Nederlandse vertaling).
11 t/m 13 mei: Death, Bardo and Rebirth, door Geshe Konchog Lhundup (met Engelse vertaling).
18 t/m 27 mei: Uitleg van de offerande aan de spirituele meesters, de Goeroe Poedja (Lama Chöpa) en Yamantaka Initiatie, door Sangra Jampa Rinpochee (met Ned. vertaling).
1 t/m 3 juni: Vredesmeditaties, met Sangra Jampa Rinpocheen Geshe Konchong Lhundup.
6 t/m 9 juni: Nyung Nä vasten- en zuiveringsretraite o.l.v. Koosje v.d. Kolk.
22 t/m 24 juni: Toewijding aan een spirituele leraar, door Achok Rinpochee (met Nederlandse vertaling).
Nacht 7 op 8 juli: Volle maan nachtwake o.l.v. Gelong Thubten Lodrö.
23 t/m 26 juli: Nyung Nä vasten- en zuiveringsretraite o.l.v. Gelong Thubten Lodrö.
11 t/m 24 aug.: Europese Lam Rim cursus: De stadia van de weg naar verlichting, Thubten Zopa Rinpochee (vertalers beschikbaar).
25 t/m 31 aug.: Tantrische initiaties, door Thubten Zopa Rinpochee.
21 t/m 23 sept.: Zes zittingen yoga, door Geshe Konchong Lhundup (met Nederlandse vertaling).
24 sept. t/m 18 okt.: Thangka schildercursus, door Andy Weber (Engelstalig).
19 t/m 21 okt.: The three kayas of Buddhahood, door Geshe Konchog Lhundup (met Engelse vertaling).
7 t/m 10 nov.: Nyung Nä vasten- en zuiveringsretraite o.l.v. Gelong Thubten Lodrö.
16 t/m 18 nov.: Leven en leer van Sakyamoenie Boeddha, door Geshe Konchog Lhundup (met Nederlandse vertaling).
10 dec. 1990 t/m 11 maart 1991: Kalachakra retraite o.l.v. Gelong Thubten Lodrö (voertaal Engels).

Boeddhayana Centrum, Den Haag
6 t/m 8 april: studieweekend Denken en Emoties.
9 april t/m 4 mei: Retraite Maand (Engelstalig).
5 en 6 mei: Wesak, de Dag van de Boeddha.
11 t/m 13 mei: studieweekend Mededogen.
18 t/m 20 mei: Kommunikatieweekend.
1 t/m 3 juni: Wipassana Retraite.
6 t/m 15 juni: Stilte Week.

Alle inlichtingen: Boeddhayana Centrum, Stephensonstraat 13, 2561 XP 's-Gravenhage, tel. 070-3.600.605 (niet tussen 11 en 13 uur).

Nyingma Centrum Amsterdam, Amsterdam

1. Twee Kum Nye weekeinden, za en zo 9.30 - 17.30:
   - 21-22 april: Het activeren van helende energie, door Edzo Ebbens en Caroliene van Eelen,
   - 26-27 mei: Lichaam en geest in evenwicht, door Robert Hartzema.
2. Weekeinden Ruimte, Tijd en Kennis, za 9.30-17.30, zo 9.30-16.00, begeleiding Robert Hartzema.
3. Volle maan mantra. Elke volle maan wordt van 20.00-21.45 de Vajra Guru Mantra gezongen gevolgd door een korte stille meditatie.
   Data: 10 april, 9 mei en 8 juni.
4. Workshops: 30 juni t/m 4 juli Kum Nye; 5 t/m 8 juli Ruimte, Tijd en Kennis.
   Plaats: ergens buiten in bosrijke omgeving.

Alle inlichtingen: Nyingma Centrum Amsterdam, Blasiusstraat 14-16 1091 CR Amsterdam, tel. 020-6685905.
Op dit adres is ook de Dharma Bookshop gevestigd; openingstijden wo t/m vr 12-18, za 12-17 uur.

Dharmadhatu, Amsterdam, Groningen, Leiden en Utrecht

Op vele dagen wordt u op onderstaande adressen gelegenheid geboden tot het beoefenen van zitmeditatie en worden er meditatie-oefeningen gehouden, welke korte of langere periodes duren. Ook vinden er inleidingen en cursussen plaats. Inlichtingen bij onderstaande Dharma Studiegroepen.
Amsterdam: 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel.: 020-794753.
Groningen: Akkerstraat 18, 9717 KJ Groningen, Lisette van Ardenne, tel. 050-711927.
Leiden: Geversstraat 48, 2342 AB Oegstgeest, Nicolette Hylkema, te. 071-153610 en 01751-10492.
Utrecht: Gruttersdijk 51bis, 3514 BJ Utrecht, Rudolf van Zonneveld, tel. 030-316996.

In Amsterdam worden de volgende studie-bijeenkomsten gehouden:
m.i.v. 8 mei op zes achtereenvolgende dinsdagen: "Boeddha in de palm van je hand".
14 t/m 17 juni: Intensieve trainingssessie. Ook voor beginners.
14 t/m 17 juni: Internationaal programma "Wilde Wijsheid".

In Leiden worden drie korte studieweekends gehouden over "De psychologie van het boeddhisme".
12 en 13 mei: Ervaren, denken en bewustzijn; kernbegrippen van de boeddhistische psychologie.
2 en 3 juni: Het pad van de Boeddha; de geestelijke en sociale ontwikkeling van de beoefenaar van het boeddhistische pad, alsmede meditatiebeoefening.
1 en 2 sept.: Boeddha-natuur en Boeddha-werkzaamheid; het proces van innerlijke transformatie.
De eerste twee weekends kunnen onafhankelijk van elkaar worden gevolgd. Aan het derde weekend kan slechts worden deelgenomen door wie de beide eerste weekends heeft gevolgd.
Leiding: dr. H.F. de Wit, theoretisch psycholoog, Vrije Universiteit Amsterdam, schrijver van "Contemplatieve Psychologie" (Kampen 1987), meditatieleraar in de traditie van Chögyam Trungpa Rinpoche.
Plaats: Dharma Studiegroep Leiden, Geversstraat 48, Oegstgeest.
Inlichtingen: mevr. L. Pruys, Heerensteeg 3, 2311 SG Leiden, tel. 071-120094 (tussen 18.30-19.30), en drs. T. van der Reyden, tel. 071-174575 (na 18.00 uur).

□

De bodhisattva Samantabhadra

De Boeddha-figuur op het omslag van Saddharma stelt Amida voor, de Boeddha van het Oneindige licht, gezeten in de handhouding van meditatie. Het achttiende-eeuwse Japanse beeld bevindt zich in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Foto Else Madelon Hooykaas.

